

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Zaur Əliyev

ABŞ tarixçisi David Fromkin "Müharibəyə son verən sülh" (David Fromkin, "A Peace To End All Peace: The Fall of The Ottoman Empire and The Creation of The Middle East" (Avon Books, New York – 1990) adlı kitabında yazır:

"1916-1922-ci illərdə Böyük Britaniyanın baş naziri olmuş David Lloyd Corc ilə Osmanlı İmperiyası tarixində əhəmiyyətli rol oynamış hərbi və siyasi xadim Ənvər paşa arasında gizli bir müqavilə olub. Həmin müqavilə hazırda Londonda ("Lordlar Evi Sənəd Bürosu - Beaverbrook Kolleksiya - Lloyd George Araşdırmaları F-6-1- Sənədləri I-16 (b)") saxlanılır və orda yazılır:

"Müqaviləyə görə, Ərəbistan müstəqil olacaq. Ermənistan və Suriya Osmanlı İmperiyası daxilində muxtar bir status qazanaçaq: Mesopotamiya və Fələstin Misir kimi müharibədən əvvəl Osmanlı hakimiyyəti altına girəcək, ancaq ingilislərin himayəsində olacaq: Çanaqqaladan keçmək azadlığı təmin ediləcək".

Bu müqaviləyə görə, Qafqazda yaranacaq iki dövlət - Azərbaycan və Gürcüstan müstəqil olacaqdı. Həmin iki dövlət də Britaniyanın nəzarəti altında qalacaq idi. Xüsusilə Bakı nefti osmanlılarla ingilislərin nəzarəti altında olacaqdı. Batum konfransına qədər bu razılaşma qüvvədə idi, lakin Britaniya kəşfiyyatı Ənvər paşanın Adriatik dənizindən Hindistana qədər Osmanlı İmperiyası qurması barədə gizli məqsədlərini açıqlayandan sonra (David Thomson, England in The Twentieth Century (1914-1963), S.48) işlər elə konfransda da dəyişdi. Gündəmə Ermənistan dövlətinin yaranması fikri daxil oldu və Osmanlı müstəqil Ermənistan paytaxt verilməsi məsələsində seçim qarşısında qaldı. Osmanlı paşaları Gümrü şəhərinin ermənilərə paytaxt kimi verilməsinə etiraz edib, müstəqillik uğrunda mübarizə aparan Azərbaycan Cümhuriyyətinə məxsus İrəvan şəhərinin verilməsi üçün Batum konfransında iştirak edən M.Ə. Rəsulzadəyə təzyiq etməyə başladılar. Bu hadisə ilə bağlı Çikaqo Universitetinin siyasi elmlər kafedrasının professoru Ronald Qriqor yazır:

"İrəvan Batum konfransına qədər müsəlman şəhəri idi" (- Stephen Holmes, "Collapse Legacies Cultural or State? The Dilemma probing Postcommunism", in Michael Mandelbaum (ed), Postcommunism: Four Perspectives (New York): Council on Foreign Relations, 1996, p. 5.).

1918-ci il mayın 28-də, axşam saat 20:00-da Batumda danışıqlar başlamışdı. Vehib paşa deyib:

ların yaşadıqları ərazinin çox az bir hissəsi onlara verilərsə, müsəlmanlarla münasibətləri düzələcək və müsəlmanların haqları bu ərazilərdə ermənilər tərəfindən müdafiə ediləcək. Vehib paşa ermənilərə daha çox ərazinin qala bilməsi üçün Ermənistan ərazisində yaşayan müsəlman əhalinin Türkiyəyə köçürülməsini təklif etdi. O, "erməni məsələsi"nin beynəlxalq bir problem olduğunu qəbul edərək, onların müstəqilliyinin Osmanlı tərəfindən tanınacağını bildirdi. Ermənilərin bu şərtləri qəbul etməkdən başqa bir çarəsi qalmadı (Dövlət arxivi, A.3671, k.2930, d.555, f.15;15-9.).

İmzalanmış müqaviləyə əsasən, Ermənistanın ərazisi 9 min kv. km, əhalisi 326 min nəfər təşkil edirdi. Ermənistan ərazisi

arasında centlmen razılaşması əsasında verilib. 1918-ci ildə erməni dövləti yaratmaq üçün paytaxt olmadığına görə Azərbaycan Milli Şurası İrəvanı güzəştə gedib. Bunun müqabilində erməni Milli Şurası Yelizavetpol quberniyasının dağlıq hissəsinə, indiki Dağlıq Qarabağa olan iddialarından imtina haqda öhdəlik götürüb. Batum müqaviləsində həmin razılaşmanı özündə ehtiva edən hər hansı bir maddə yoxdur. Bu müqavilə roman-german hüquq sistemində verbal (şifahi) müqaviləsi adlanır. Verbal (şifahi) müqavilələr bilavasitə ifadələrin tələffüz edildiyi andan hüquqi qüvvəyə minir və adətən "əllərin sıxılması" ilə sanki təsdiqini ("möhürlənməsini") tapır. Roma hüququ sahəsində görkəmli alim olan İ.B.Novitski yazır:

iki mühüm elementi var: əşyanın özü və ona sahib olmaq üçün niyyətin, iradənin olması) hüququnda, yalnız İrəvan quberniyasının əhalisi çıxış edir. Digər tərəfdən masa üzərində hüquqi prosedur qaydalara əməl edilməklə yazılı (literal) təsbit edilən rəsmi dövlət sənədi, Milli Şuranın iclas Protokolu mövcuddur. Yəni torpaqların erməni federasiyasına verilməsi sübuta ehtiyacı olmayan, danılmaz hüquqi fakt kimi Protokolla rəsmiləşib. Nəticədə, İrəvan quberniyasının erməni milli federasiyasına verilməsi nəinki şifahi (verbal) razılaşma əsasında müəyyən edilmiş, eyni zamanda birtərəfli yazılı (literal) Protokolla rəsmiləşdirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, əşyaya olan hüquqlar içərisində mülkiyyət hüququ ən geniş isti-

Bakı iddia qaldırırsın: Bu şəhəri ala bilərik

"Ermənilərin tələbini az da olsa qane etmək məcburiyyətindəyik. Hər halda, onlara bir ərazi verməyə məcburuq".

Ermənilər üçün düşünülen sahə Yeni Bəyazid və Üçmiəd-

Basarkeçər quberniyası (Nor Bəyazid), İrəvan quberniyasının beşdəüç hissəsi, Üçmiədzinin bir hissəsi, İsgəndərunun bir hissəsini əhatə etməklə, əhalisinin 230 minini erməni, 80 mi-

"Gələcək kreditörün sualı (centum dare spondes? - yüz verməyi vəd edirsənmi?) və öhdəlik üzrə borclu olmağa razılaşan şəxs tərəfindən verilən suala uyğun cavab (spondeo, vəd

fadə olunun hüququdur. Ümumiyyətlə isə əşya hüquqlarına mülkiyyət (o cümlədən torpaq) və özge əşyalarına hüquqlar aid edilir" (R.A. Əkbərov. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (I Respublikanın) dövlət və hüquq tarixi. 28 may 1918- 27 aprel 1920.B.280s").

Qısa haşiyyə: "Avropa Kontinent hüququnun əsas bazası Fransa Təsis Məclisininin 29 sentyabr 1790-cı ildə qəbul etdiyi qərara söykənir. Yəni bu gün dünyada ərazi məsələləri, icarə hüququ və torpaqların hüquqi varisliyi bu qərarla tənzimlənir. Bu qərara görə, artıq Avropa prinsiplərini öz dövlət idarəçiliyində tətbiq edən ölkələr arasında "əbədi" icarə hüququ qadağan edilir və icarənin maksimal müddəti 99 il müəyyən edilir."

1918-ci ildə Milli Şuranın F.Xoyskinin sədrliyi ilə keçirilən 3 sayılı iclası və onun Protokolu qəbul edilən zaman İrəvan şəhəri üzrə mülkiyyətçi qismində çıxış edən yerli əhalinin mövqeyi nəzərə alınmayıb. Qeyd edilməli ki, İrəvan şəhərinin güzəştə gəldilməsi şifahi formada olsa da, sonradan hüquqi çərçivədə 3 sayılı protokolla sənədləşib.

(davamı gələn sayımızda)

Bu müqaviləyə görə, Qafqazda yaranacaq iki dövlət - Azərbaycan və Gürcüstan müstəqil olacaqdı. Həmin iki dövlət də Britaniyanın nəzarəti altında qalacaq idi. Xüsusilə Bakı nefti osmanlılarla ingilislərin nəzarəti altında olacaqdı. Batum konfransına qədər bu razılaşma qüvvədə idi, lakin Britaniya kəşfiyyatı Ənvər paşanın Adriatik dənizindən Hindistana qədər Osmanlı İmperiyası qurması barədə gizli məqsədlərini açıqlayandan sonra (David Thomson, England in The Twentieth Century (1914-1963), S.48) işlər elə konfransda da dəyişdi. Gündəmə Ermənistan dövlətinin yaranması fikri daxil oldu və Osmanlı müstəqil Ermənistan paytaxt verilməsi məsələsində seçim qarşısında qaldı

zin bölgələrindən ibarət idi. Türk heyəti 1918-ci il mayın 30-da ermənilərlə apardıqları danışıqlar nəticəsində bu şərtləri tətbiq etməyə başladı. Buna qəti etirazını bildiren A.Xatıryan ermənilərə verilən torpaqların az olduğunu, təklif edilən bu sərhədlərin türk və erməni xalqları arasında daimi düşmənçiliyə səbəb olacağını bəyan etdi. O bildirdi ki, Qafqaz müsəlman-

nini müsəlman, 5 minini yezidi kürd və 11 minini digər millətlər təşkil edirdi. Ermənistan Respublikası Qafqazda yaşayan bütün ermənilərin doqquzdabir hissəsini özündə birləşdirirdi.

Batum müqaviləsində İrəvan güzəştə gedilməsi və ermənilərin hər hansı öhdəlik götürməsi ilə bağlı razılaşma əksini tapmayıb: İrəvan erməni Milli Şurası ilə Azərbaycan Milli Şu-

edirəm) vasitəsilə bağlanan şifahi müqaviləyə stipulyasiya deyilir" (Novitski, İ. B. Roma hüququ : dərslik / İ. B. Novitski ; tərt.: İ. A. İsmayılov, M. P. Əsgərova ; red. İ. A. İsmayılov. - Təkrar nəşri. - Bakı : Qanun, 2008. - 287 s.).

Dosent Rahib Əkbərov yazır: "İrəvan quberniyası üzrə varis mülkiyyətçi və eyni zamanda mülkiyyətə sahiblik (sahibliyin